

RESMÎ-İ KAYSERÎ'NİN BİLİNMEYEN SEYAHATNAMESİNDE KOCAELİ ÇEVRESİNE AİT BİLGİLER

Muhittin ELİAÇIK*

Giriş

Seyahatnameler edebiyatımızda gezi ve anı türü eserlerden olup bu eserlerde çeşitli amaçlarla belli coğrafyalarda dolaşan seyyahların gördükleri yerler hakkında kaydettikleri bilgi ve notlar yer almaktadır. Seyahatnamelerde, görülen coğrafyanın iklimi, insanları, tarihî eserleri, yapıları, yol ve ulaşım özellikleri, günlük hayat ayrıntıları vb. bilgiler anlatılmış olup içerdikleri bilgi ve belgeler bakımından bu eserler en çok edebiyat, tarih, coğrafya ve sosyoloji bilimlerinin alanına girmektedir. Bu eserler sayesinde, sadece gidilip görülmeyen yerler değil, içinde yaşanıldığı hâlde özellikleri bilinmeyen yerler de tanınmış olmaktadır. Türk edebiyatında 'seyahatname' türüne verilebilecek ilk örnek, *Hıta Sefaretnâmesi* adıyla da anılan, Hoca Gıyaseddin Nakkaş'ın *Acâibü'l-Letâif* adlı eseridir. 1422'de tamamlanan bu eserde Timur'un oğlu Mirza Şahruh'un Çin imparatoruna gönderdiği elçilik heyetinin Herat'tan başlayıp üç yıl devam eden yolculuğu anlatılmıştır. Tüccar Ali Ekber Hitâ'nin *Hitâ'nâme'si* de buna benzer bir eserdir. Pirî Reis'in *Kitab-ı Bahriyye'si* de adeta bir denizcilik seyahatnamesi olup Akdeniz'i tüm yönleriyle tanıtan manzum-menzur karışık bir eserdir. Seydi Ali Reis'in 1557'de bitirdiği *Mir'atü'l-Memâlik*, dört yıllık maceralı bir yolculukta görülen yerlerin anlatıldığı bir eserdir. Seydi Ali Reis ayrıca, gemicilere Hint denizlerini tanıttığı *Kitâbü'l-muhît fi-ilmî'l-eflâk ve'l-ebhur* adlı bir denizcilik seyahatnamesi daha yazmış ve bu eser Kâtip Çelebi'nin Cihannümâ'sının da kaynakları arasında yer almıştır. Babür Şah'ın *Babürnâme'si* Türk edebiyatının en mühim seyahatnamelerinden olup 16. yüzyıl başlarında Afganistan, Orta Asya ve Hindistan'da gezilip görülen yerler hakkındaki gözlemler anlatılmıştır. Kâbil üzerinden Hindistan'a gitmiş Ahmed İbn-i İbrahim Tokadî adlı bir tüccarın yazdığı *Acâibnâme-i Hindistan* adlı manzum seyahatnamede 16. yüzyıl sonlarının Hindistan'ı anlatılmıştır. Trabzonlu Âşık Mehmet Çelebi'nin *Menâziru'l-Avâlim* adlı seyahatnamesi 16. yüzyıl sonlarında yazılmış olup Kafkasya hakkında bilgi verilmiştir. Türk edebiyatında seyahatname türünün en büyük eseri ise Evliya Çelebi'nin elli yıllık gezi ve izlenimlerini anlattığı ünlü *Seyahatnâmesi*'dir. Kendi devrinde pek tanınmasa da sonradan çok önemli hâle gelen on ciltlik bu eser, 17. yüzyıl Osmanlı coğrafyasını tarih, etnografya, folklor, yapı, yol, kültür, dil vb. bakımlardan yansıtan büyük bir ansiklopedidir.

* Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
e-mail: meliacik63@yahoo.com

17. yüzyıl *Divan* şairlerinden Mâlî'nin *Divan*'ında bulunan bir mesnevi de bir seyahatname hüviyetinde olup Bağdat, Diyarbakır, Muğla, İzmir, Bursa, İstanbul şehirleriyle Sakız Adası hakkında izlenimler anlatılmıştır. 17. yüzyıl sonlarında Yusuf Efendi tarafından yazılmış *Makâle-i Zindancı Mahmud Kapudan* başlıklı metin de bir seyahatname olup 1674 yılında İskenderiye-İstanbul arasında yapılmış maceralı bir deniz yolculuğu anlatılmıştır. Hac yolculukları da seyahatname türü eserlerden olup 17. ve 18. yüzyıllarda birçok örneği ortaya konulmuş ve bunlar arasında Mehmet Edîb'in *Menâsiku'l-Hacc* adlı eseri öne çıkmıştır. Bir başka örnek ise Nâbî'nin 1712'de tamamladığı *Tuhfetü'l-Haremeyn* adlı manzum-mensur karışık eser olup İstanbul'dan Urfa'ya kadar uğranılan menziller ve Halep, Şam, Kudüs üzerinden yapılan hac yolculuğu anlatılmıştır. Osmanlı'nın 1683 Viyana kuşatmasında esir düşüp yıllarca Fransa'da kalan Süleyman Ağa'nın seyahatnamesi Fransa'yı ilk kez ayrıntılı biçimde tanıtan mühim bir eserdir. Kâtip Çelebi'nin *Cihannümâ ve Tuhfetü'l-kibâr fi-esfâri'l-bihâr* adlı eserleri coğrafî konularla seyahatin iç içe olduğu mühim eserlerdir. 1823 yılında Keşan'a sürülmüş olan Keçecizade İzzet Molla'nın *Mihnet-i Keşan* mesnevisi de bir tür seyahatnamedir.¹

Türk edebiyatında seyahat geleneği içinde gelişmiş bir de "sefaretname" türü vardır ki 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlaşmış olan bu eserlerde gidilen devlet ve ülkeler hakkında çok değerli bilgiler ortaya konulmuştur. Osmanlı'da çeşitli tarihlerde Fransa, Almanya, Avusturya, İtalya, İspanya, Rusya, İran gibi ülkelere gönderilen elçiler birçok sefaretname yazmış ve bu ülkelerle ilgili önemli bilgileri ortaya koymuşlardır. Bu eserler birer resmî rapor hüviyetinde olup çoğunda bir seyahatname tarzı anlatım sergilenmiştir. İbrahim Paşa'nın 1719 tarihli *Viyana Sefaretnamesi*'nde yolculuk anıları, menziller, görülen yerler anlatılmıştır. Ahmet Dürrî Efendi'nin 1721 tarihli *İran Sefaretnamesi*'nde iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler anlatılmıştır. Nişli Mehmet Ağa'nın *Rusya Sefaretnamesi* (1730), Mehmet Efendi'nin *Lehistan Sefaretnamesi* (1730), Hattî Mustafa Efendi'nin *Nemçe Sefaretnamesi* (1748), Ahmet Resmî Efendi'nin *Viyana* (1758) ve *Prusya Sefaretnamesi* (1764), Vasîf Efendi'nin *İspanya Sefaretnamesi* (1787-88), Ebubekir Ratib Efendi'nin *Nemçe Sefaretnamesi* (1791-92) gidilen ülkelerle ilgili zengin bilgiler içermektedir. 18. yüzyılın sonlarından itibaren Fransa'ya gönderilen Osmanlı elçileri birçok sefaretname yazmış olup bunlar arasında Morali Seyyid Ali Efendi'nin 1797, Amedî Mehmed Said Galib Efendi'nin 1802, Seyyid Abdürrahim Muhib Efendi'nin 1808, Seyyid M. Emin Vahid Efendi'nin 1806 tarihli sefaretnameleri dönemin Fransa'sını tanıtmıştır. Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin elçilik raporu olarak sunduğu, Osmanlı'nın Batılılaşma tarihinde çok önemli bir yere sahip olan *Fransa Sefaretnamesi* hem sefaretname, hem de seyahatname olup Osmanlı'da matbaanın kuruluşu ve kitap basım tekniğine önemli katkı sağlamıştır.²

Osmanlı'da Tanzimat döneminde Avrupa'ya yapılmış çeşitli seyahatlerde birçok seyahat eseri kaleme alınmış ve bunlardan Sadık Rifat Paşa'nın 1838 tarihli *İtalya Seyahatnamesi* ve Mustafa Sami Efendi'nin 1840 tarihli *Avrupa Risalesi* Avrupa'yı yakından tanıma bakımından özel bir öneme sahiptir. Her iki eser de 19. yüzyıl sonlarında Avrupa uygarlığının ulaştığı seviyeyi anlatmıştır. Mehmet Rauf'un *Seyahatname-i Avrupa'sı* (1851) ve yazarı bilinmeyen *Seyahatname-i Londra* (1852)'de Malta, İtalya, Fransa güzergâhında Messina, Napoli, Roma, Livorno, Pisa, Floransa, Venedik, Viyana, Paris ve özellikle Londra şehirleriyle halkın yaşantısı, eski eserler, tabiat ve şehir görüntüleri anlatılmıştır. 1840-1860 yılları arasında birçok tıp eseri yazan Hayrullah Efendi'nin *Avrupa Seyahatnamesi* (1864) de Avrupa hakkında önemli bir eser olup Roma, Floransa, Livorno, Cenova, Paris, Viyana, Londra, Boulogne, Prater, Sevr gibi birçok şehir anlatılmıştır. 1867 Paris Sergisi

1 Bâki Asiltürk, "Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnameler", *Turkish Studies*, V.4/1-1, Winter 2009, s. 914-924.

2 Asiltürk, a.g.e. s.924-925.

için Fransa kralı III. Napolyon'un daveti üzerine Paris'e giden Sultan Abdülaziz'in maiyetinde yer alan İstanbul şehremini Ömer Faiz Efendi'nin yazdığı *Seyahatname* (1867) ile Ahmet Midhat Efendi'nin *Avrupa'da Bir Cevelan* (1889) adlı eseri de önemli eserlerdir. Ahmet Midhat, Stockholm'deki VIII. Müsteşrikler Kongresi'ne bildiri sunmak üzere resmî üye olarak gitmiş ve güzergâhındaki şehir ve ülkeler hakkında ayrıntılı bilgiler vermiş, yollar, yolcular, ulaşım araçları, manzaralar, müzeler, tiyatro ve operaları anlatmıştır. Ahmet İhsan ise *Avrupa'da Ne Gördüm?* (1891) adlı seyahatnamesini yazmıştır. Doktor Hüseyin Hulki'nin *Berlin Hatıratı* (1892) mesleki izlenimlerden oluşsa da çeşitli seyahat bilgileri de verilmiştir. Süleyman Şükrü'nün *Seyahatü'l-Kübrâ'sı* (1893) da Paris merkezli hacimli bir seyahatname olup heykeller, meydanlar, bulvarlar, mezarlıklar, sokaklar, köprüler, opera ve tiyatrolar anlatılmıştır. Gümrük müdürü Mustafa Sait Bey'in *Avrupa Seyahatnamesi* (1898) İstanbul-Viyana arası gezinin izlenimlerini yansıtır. 20. yüzyıl başlarında Fağfurîzâde Hüseyin Nesimî'nin *Seyahat* (1904) adlı eserinde İtalya, Fransa, İngiltere, Almanya, İsviçre'de binalar, meydanlar, sanat eserleri, çalışma ve eğlence hayatı, eğitim, adalet, ekonomi anlatılmıştır. Celal Nuri'nin *Şimal Hatıraları* (1914) ve *Kutup Musahabeleri* (1915)'nde Kuzey Avrupa ülkeleri tanıtılmıştır. Halit Ziya'nın *Almanya Mektupları* (1915) ve *Alman Hayatı* (1915) 20. yüzyıl başlarında artan Almanya seyahatlerinin mühim örneklerindedir. Mehmet Akif'in, manzum *Berlin Hatıraları* (1915) da mühim Almanya seyahati eserlerindedir. 1908'de beden eğitimi ve sporda uzmanlık eğitimi için İsveç'e giden Selim Sırrı'nın İsveç'te Gördüklerim adlı eseri bir başka seyahat eseridir. Cenap Şahabettin'in *Avrupa Mektupları* (1919) yine Almanya ağırlıklı bir seyahatnamedir.

Osmanlı'da Avrupa dışı ülkelerle Balkanlara ve Anadolu'ya yapılan seyahatlere ait de birçok eser olup bunların başında da Ömer Lütfi'nin yazdığı *Ümit Burnu Seyahatnamesi* gelmektedir. Şirvanlı Ahmed Hamdi'nin Hindistan, Svat, Afganistan Seyahatnamesi 1878'de yapılan resmî gezinin izlenimlerini verir. Seyyah Mehmed Emin'in 1878 tarihli İstanbul'dan *Asyâ-yı Vustâ'ya Seyahat* adlı eseri kuzeydoğu merkezli bir seyahatnamedir. Abdülhamid'in Afrika'ya gönderdiği resmî heyetin başkanı Sadıkulmüeyyed'in 1892 ve 1905 tarihli seyahatnameleri de anılmalıdır. 1892'de Bursa merkezli bir gezinin anlatıldığı İbnülcemel Sezayî'nin *Brusaya Seyahat* adlı eseri bir yurt içi seyahatnamedir. Hasan Taib'in *Mir'ât-ı Brusa* (1907) ile Mehmed Ziya'nın *Brusa'dan Konya'ya Seyahat* adlı eserleri de aynı özelliktedir. Ahmet Midhat Efendi'nin 1893 tarihli *Sayyâdâne Bir Cevlân* adlı eseri de bir yurt içi gezi eseridir. Yenişehirizade Halit Eyyüb de arkadaşlarıyla yaptığı bir geziyi *Kayıkla Bir Cevlân* (1901) adlı eserinde anlatmıştır. Düyûn-ı Umumiye müfettişi Âli Bey'in *Seyahat Jurnalı* (1898) batılı anlamda ilk günlük seyahat eseridir. İbrahim Abdüsselâm'ın *Yemen Seyahatnamesi* (1907) merkeze uzak bir diyarın tanıtımınca önemlidir. Cenap Şahabettin'in *Hac Yolunda* adlı eserinde sıkça anlatılmış bir coğrafya tanıtılmıştır.

Osmanlı'da Afrika sayahatnameleri de yazılmış olup bunlardan Ömer Subhi'nin 1891 Trablusgarp ve Bingazi ile Sahrâ-yı Kebir ve Sudan Merkezi, Mehmed Muhsin'in *Afrika Delili* (1896), Ahmet İhsan'ın *Altı Hafta Nil'de Seyahat* (1896), Halil Halid'in *Cezayir Hatıratından* (1906), Halid Ziyaeddin'in 1910 tarihli *Musavver Mısır Hatıratı*, Muhammed Mihri'nin 1910 tarihli *Sudan Seyahatnâmesi* önemlidir.

Öte yandan birçok gazetecinin çıktıkları seyahatlerde çeşitli seyahatnameler yazdıkları dikkati çekmekte olup *Tanin* muhabiri Ahmet Şerif'in *Anadolu'da Tanin* adlı röportaj-seyahatnamesi, Rüşdî'nin 1909 tarihli *Yemen Hatırası*, Abdülganî Senî'nin *Yemen Yolunda: Yemen'den Avdet* (1914), Cenap Şahabettin'in *Âfâk-ı Irak, Avrupa Mektupları, Suriye Mektupları*; Doktor Şerefettin Mağmumî'nin gezi kitapları, Ali Suad'ın *Seyahatlerim* (1914), Ahmet İhsan'ın gezi kitapları, Ahmet Rasim'in *Romanya Mektupları* (1917) önemlidir.³

3 Asiltürk, a.g.e. s. 931-970.

Resmî-i Kayserî ve Seyahatnamesi

Bu eser, büyük bir ihtimalle bir paşanın yanında katip olan Kayserili Resmî'nin kendi şahsî defterine kaydedilmiş bilgilerden oluşmaktadır. Bu defter bir seyahatname sayılabileceği gibi, daha başka özellikleri de bulunmaktadır. Bu defter hem bir mecmua'-ı eş'âr, hem bir fevâid deposu, hem de bir kroniktir. Milli Kütüphane'de kayıtlı bir yazma eserin⁴ 145a-214a yapraklarında yer almaktadır. Ne bu defterden, ne de içindeki seyahatname ve yazarından şu ana kadar bahseden bir kaynağa rastlanılmamıştır. Yazarının adı da sadece yaptığı işe dayalı olarak "Resmî" olarak kaydedilmiştir. Fakat yazar çeşitli tarihlerde defterinin kenarlarına yazdığı notlarda kendisi, ailesi, memleketi vs. hakkında çok ayrıntılı bilgiler vermiş, eş ve çocuklarının sayılarıyla adlarını, doğum ve ölüm tarihlerini, evlendikleri gün ve saati ve daha birçok bilgiyi ayrıntılı biçimde kaydetmiştir. Bu defter aynı zamanda bir şiirler mecmuası olup gerek bu durum, gerekse defterin yazarı olan Kayserili Resmî'nin bazı sayfalarda kendi şiirlerini de vermesi Resmî'nin iyi bir şair olduğunu açıkça göstermektedir. Mesela 146a yaprağında kayıtlı olan şu notta onun şair olduğu açıkça anlaşılmaktadır:

"Rami Mehmed Paşa vezir oldukda söyledüğümüz târîhdir:

Gün gibi burc-ı şerefden tulû' itdi zemîn üzre

Ziyâlandı kamu 'âlem eger Rûmî eger Şâmî(1703)"

Ayrıca, çeşitli tarihlerde vuku bulan olaylar, afetler, depremler vs. de tüm ayrıntılarıyla kaydedilmiş, hatta o sırada oluşan kıtlık, pahalılık vs. bizzat fiyat ortaya konularak mukayeseli olarak gösterilmiştir.⁵ Defter bu yönüyle önemli bilgiler içeren bir bilgi hazinesidir. Eserde Kayserî'den başlayarak yerleşim yerleri numaralandırılarak anlatılmıştır. Kayserî'den sonra sırayla Kırşehir, Engüri, Ayaş, Beypazarı, Torbalı, Taraklı, Geyve, Sabancı, İzminid, Gekbüze, Kartal, Üsküdar, İslambol...birçok yer anlatılmış olup defterin sonunda 214a yaprakta ise yapılmakta olan görev ve son gezilen yerler şöyle bildirilmiştir:

"Basradan geldükden sonra 1137/1725 senesinde Kuşçu mezrasına yazıcı olup gezdüğümüzde gördüğümüz kasaba ve şerhler bunlardur ki zikr olunur: Adana Sis Misis Tarsus Karaman Karaağaç Yalvaç Seydişehir Beğşehir Konya Aksaray Niğde Bor."

Eserde Kocaeli ve Çevresine Ait Bilgiler

Defterin 147a yaprağında Kocaeli ve çevresine ait olmak üzere İzminid ve Gekbuze (Gebze) hakkında kısaca bilgi verilmiş olup 146b yaprağında ise Sabancı (Sapanca) ile ilgili görülen hususlar anlatılmıştır. Bu üç yerin adının da bugünkü yazılıp söylenen imlaları ile defterde kaydedilmediği dikkati çekmektedir. "Sabancı>Sapanca, İzminid>İzmit, Gekbuze>Gebze" imlaları, bu yerlerin 1710'lu yıllarda eski imlalarını hâlâ korumakta

4 06 Mil Yz A 4277/2. Boyut (dış-ıç) 200x147-180x132 mm; str. 20, yazı türü: talik, kâğıt türü: su yolu filigranlı.

5 Mesela 145b/146a yapraklarında kenarlara kaydedilmiş şu notlar böyledir: *İslâh buğdayın dört kilesi islâh arpanın altı kilesi bir guruşa olup alur kimesne kalmadı fî gurre-i M. sene 1133. Buğdayın on ölçüğü arpanın on dört ölçüğü bir guruşa iştihâr oldu ve unun beş batmanı fî gurre-i M. sene 1135. Def'a ba'zıkurâlarda sığır kıranı oldu fî gurre-i CA sene 1135. Buğdayın kilesi arpanın bir buçuk kilesi fî gurre-i L sene 1135. Samanın kıymeti iki gurusatârîh-i mezbûr. 146a: 1131 senesinde 'azîm kara sığır kıranı oldu tâ Acem memleketinden kopup Sivasdan Kayseriyeden Adanaya ve Engüriye ve bütün memleketlere 'ale'l-umûm gelüp sokaklarda sığır leşinden geçilmez oldu. Anın gönü bir rub' a'lâsı bir sülüs öküz yarım guruşa a'lâsı bir rabta ve ol sene pelas ve gümrük buğdayının otuz ölçüğü bir guruşa ve Bozokun aşlalık arı buğdayı üç buçuk kilesi bir guruşa ve Zamantının gök çavdarı kırksekiz ölçüğü bir guruşa ve burçağın dört kilesi bir guruşa ve arpanın beş buçuk kilesi bir guruşa unun onsekiz batmanı mercimek bir buçuk kilesi tulum peynri dört batmanı sade revgan tokuz vukiyyesi artmış ve pasdırmanın batmanı bir sülüse aldım. Bozokda buğdayın yedi kilesi arpanın bir musılı bir guruşa idi. Kuru üzüm vukiyyesi üç akçaya incir dört akçaya fî gurre-i ZA sene 1131. Sene 1133. Muharremül-harâmda incirin iki kilosu beş akçaya oldu ya'nî dörtüz dirjem ve ol kadar koyun keçi kırıldı ki hisâba gelmez çok kimsenin eli belinde kaldı. Buğdayın yedi ölçüğü arpanın sekizi 1130 târîhinde bir guruşa oldu. 1131 târîhinde arpanın üç kilesi buğdayın iki kilesi bir guruşa oldu. Harmanda arpanın dördü buğdayın yirmisi çavdarın otuzu oldu. Sene 1136 C buğdayın altı ölçüğü arpanın tokuzu bir guruşa oldu ba'dehu harmanda arpanın onbeşi buğdayın yedi kilesi oldu m. sene 1136 N. Harman zamanı buğdayın dördü arpanın sekizi 1144.*

olduğuna dair bir delildir. Ayrıca, “İzminid” şekli bildiğimiz kadarıyla başka bir kaynakta bu şekilde geçmemektedir. Bu yerin eski imlası genellikle İznikmid, İznikümed şekillerinde görülmektedir. Her ne kadar “İzminid” şeklindeki imlayı yazanın yanlışlıkla böyle yazmış olması ihtimal dâhilinde ise de, farklı bir kullanıma ait bir kaynağın ortaya çıkması eserdeki bu imla önemsenecek bir ayrıntıdır.

Defterde Kocaeli ve çevresine ait menzilleri Geyve'den başlatarak sırayla Sapanca, İzmit ve Gebze olarak vermek istiyoruz. Bu yerlerin başındaki rakamlar defterdeki sırayı belirlediği için aynen göstermeyi uygun bulduk:

Kasaba-i Geyve

Bu kasaba bir küçük kasabadır. Bütün dükkân ve bir iki hanı vardır, haftada pazarı durur, elma armud ve sâir meyve zamânında bu kasabada boldur. Bir sahrânın ortasındadır ve bu kasabada biten buğday pâdişâh için has ekmek yapılmışa gider ve Irmağ-ı Saka-riyye yanındadır. Ve Nallıhan'dan bu kasabaya gelinceye dek ormandır, ammâ açık yirleri vardır. Bundan öte İzminid şehrine varıncaya dek 'azîm ormandır, aslâ açık yer yoktur, ağaç denizi ta'bîr iderler, ekser çınar ağacı ve yaban asması ve akcağaç çokdur.

Kasaba-i Sabancı

Bir büyük kasabadır. Câmileri ve hanları çokdur. Çârşûsı hâline göre güzeldir, bir ormanlı tağın dibindedir ve Sakariyye ırmağı Geyve ile bunun arasındadır, 'azîm ırmağıdır, ayakda geçilmek muhâldir, lâkin Geyve'nin yanında yedi sekiz göz bir köprüsü vardır, ağır binâdır, andan geçilür niçe_kere köprüyü götürmüş pâreleri aşağıda yatıyor ve hâlâ bu köprü dahi çatılmışdır, bunu da götürmek ihtimâli vardır. Ve bu kasabanın önünde bir 'azîm göl vardır ibtidâ varan anı göricek deryâ kıyâs_i-der ve bu kasabanın arkasındaki dağdan 'azîm sular iner, su hızarı bu suların üzerindedir, her dâ'im su ile ma'an talaş akar, tahtayı suya biçdirirler dolay fındı vardır suya hızarı kurarlar koca tomrukları ağzına virürler biçer yatar insan gibi yorulmaz görmez ol kadar doğru biçer ki hiç uvalmaz ve tîz biçer. Eger bu find olmasa İslambol'a tahta yetişmezdi ve her tahta bir altuna olurdu, bu binâlara göre söz çok bu da tamâm olsun.

Medine-i İzminid⁶

Bu şehir bir küçük şehirdir; Akdeniz'in kenarında bir dağın yüzündedir karşılayın görünür güzel evler ve saraylar vardır hâlâ pâdişâh sarayı dahi vardır. Bostancı ustası bekler ve 'acâyib hammâmlar ve hanlar ve güzel çârşûsı bâzârı vardır gayri İslambol'un nişânın bu şehirden alursın 'azîm iskeledir İslambol'un ekser tahtası ve odunu ve binâyı müte'allik ağaçları bundan gider her ne levâzim var ise bu şehirde bulunur odun arpa saman boldur. Adamının tabîatı eyüdüdür sert değildir. Anladuğumuza göre murâd iden gemiye biner buradan İslambol'a murâd iden karadan gider, üç konak yerdir İslambol.

Kasaba-i Gekbuze

Bir büyük kasabadır bir tağın üstünde İzminid ile bunun mâ-beyninde bir konak dahi vardır, deryâ kenârında Heleke derler karşı karşıya iki handır; arpa, saman bulunur, murâd iden anda yaturlar. Ve bu kasabada her şey bulunur, çârşûsı pazarı hâline göre suları eyü hanları çok güzel câmiler ve 'imâretler vardır. Evlerinin binâsı biraz alçaktır.

6 MÖ. 264'ten Osmanlı hâkimiyetine kadar olan süre içerisinde *Nikomedia* olarak anılan kent, bu tarihten sonra yeniden adlandırılmış olup kentin adına dair 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı kroniklerinde ve resmî kayıtlarda genellikle iki yazım şekli görülür. Kefe gümrük bekâyâ defterinde, 1523 tarihli ve daha sonraki tahrir defterleri ve mühimme defterlerinde, Neşri'nin *Kitâb-ı Cihânñümâ* adlı eserinde, "İznikmid", *Hadidi Tarihi*'nde İznikîmîd ve Seydi Ali Reis'in *Mir'atü'l-Memâlik* adlı eserinde İznikmid olarak yazılmıştır. Bu kaynaklar dışında 15. ile 19. yüzyıllar arasında yazılmış birçok eserde şehrin adı İznikmid olarak kaydedilmiştir. (Oğuz Polatel, *Nikomedia'dan İzmit'e: Bir Kent Adının Dönüşümü*, *HistoryStudies: Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı*, 2012, s. 282, 283).

Değerlendirme

Resmî-i Kayserî Seyahatnamesi'nde Kocaeli ve çevresine ait kayıtları şöyle ifade etmek mümkündür:

Geyve, bir ovanın ortasında, Sakarya ırmağı kenarında küçük bir kasaba olup dükkân, han ve haftalık pazarı vardır. Elma, armut vs. meyveleri mevsiminde bol olup burada yetişen buğday, saraya mahsus ekmek yapılmak için gider. Nallıhan'dan bu kasabaya gelinceye kadar tamamen orman olsa da açık yerler de vardır. Ama buradan ötesi İzmit şehrine varıncaya kadar ağaç denizi denilen büyük bir ormandır ve asla açık yeri yoktur; çoğunlukla çınar ağacı, yaban asması ve akçaağaç vardır.

Sapanca, ormanlı bir dağın dibinde cami ve hanları çok olan büyük bir kasaba olup, çarşısı durumuna göre güzeldir. Geyve ile arasında Sakarya ırmağı vardır ve bu ırmak ayakta geçilmesi imkânsız büyük bir ırmaktır; lâkin Geyve'nin yanında üzerinden geçilen yedi sekiz göz, ağır yapılı bir köprü vardır ve bu ırmak birçok defa bu köprüyü yıkmış ve parçaları aşağısında durmaktadır. Şu anki bu köprü onun yerine yapılmıştır, ama bunu da yıkma ihtimâli vardır. Bu kasabanın önünde büyük bir göl olup ilk görüldüğünde denize benzetilmektedir. Bu kasabanın arkasındaki dağdan büyük sular inmekte olup bu suların üzerinde bir su hızarı vardır ve tahtayı suya biçtirdiklerinden daima su ile birlikte talaş akmaktadır. Yuvarlak bir dağ burnu olup suya bu hızarı kurarlar ve koca tomrukları ağzına verip biçerler, o da biçip yatar, insan gibi yorulmaz; o kadar doğru ve hızlı biçer ki hiç ufalanmaz. Eğer bu burun olmasa İslambol'a tahta yetişmez ve her tahta bir altına olurdu. Bu yapılara göre söz çok oldu, burada bitsin.

İzmit, Akdeniz kenarında bir dağın yüzünde karşı cepheden görünen küçük bir şehirdir. Güzel evleri ve sarayları olup hâlen bostancı ustasının beklediği bir padişah sarayı da vardır. Acayip han, hamam, güzel bir çarşısı ve pazarı vardır. İslambol'un nişanı bu şehirden alınabilir. Büyük bir iskele olup İslambol'un tahta, odun ve binaya ait ağaçları genellikle buradan gider. Gerekli her türlü ihtiyaç bu şehirde bulunup, odun, arpa ve saman boldur. İnsanı iyi tabiatlı olup sert değildir. Anlaşıldığına göre, buradan İslambol'a isteyen gemiyle, isteyen de karadan gider. İslambol üç konak (105 km) yerdir.

Gebze, bir dağın üstünde büyük bir kasaba olup İzmit ile arası 35 km.dir. Deniz kenarında Heleke denilen yerde arpa ve samanı bol olan karşı karşıya iki han olup isteyenler orada yatarlar. Bu kasabada her şey bulunup hâline göre çarşısı, pazarı, hanları, suları iyidir. Çok güzel cami ve imaretleri vardır. Evlerinin yapısı biraz alçaktır.

Sonuç

Bugüne kadar adı sanı bilinmeyen bir seyahatname olan Resmî-i Kayserî Seyahatnamesi bu bildiri ile tanıtılmış olmaktadır. Şahsî bir defter mahiyetinde olan bu eserde Kocaeli ve çevresine ait verilen bilgilere göre adı geçen dört yerleşim yeri, 1710'lu yıllarda da bugünkü durumlarıyla mütenasip ve büyük ölçüde İstanbul'un durumu ile paralel bir gelişme göstermişlerdir. Geyve, ormanlık, meyveleri bol şirin bir yer; Sapanca, ormanlık bir dağın dibinde, önünde deniz gibi büyük bir göl olan, ağaçların kesilip biçildiği bir su hızarının bulunduğu büyük bir kasaba; İzmit, Akdeniz kenarında bir dağın yamacında, güzel evleri ve sarayları olan, bir padişah sarayının bulunduğu, odun, arpa ve samanı bol ve insanı yumuşak tabiatlı olan küçük bir şehir; Gebze ise, bir dağın üstünde, İzmit'e 35 km, çarşısı, pazarı, hanları, suları iyi, çok güzel cami ve imaretleri olan, evlerinin yapısı biraz alçak olan büyük bir kasabadır. Bu arada, defterin kenarlarına çeşitli tarihlerde gelişigüzel kaydedilmiş bilgilerin çok değerli olduğunu, belki de hiçbir kaynakta bulunamayacak kadar özel ve ilk elden bilgilerin bu notlar arasında yer aldığını da burada belirtmeliyiz.

KAYNAKÇA

- Asiltürk, Bâki, "Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnameler", *TurkishStudies*, 4/1-1, Winter, (2009).
- *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Hz. Z. Danişman), Zuhuri Danişman Yayınları, İstanbul. 1969.
- Polatel, Oğuz "Nikomedia'dan İzmit'e: Bir Kent Adının Dönüşümü", *HistoryStudies*, Nisan (2012).
- *Resmî-i Kayserî Seyahatnamesi*, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 4277/2.

Muhittin
ELIAÇIK